

ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏԻ ՀԵՐՈՍԱՍԱՐՏԻ 80-ԱՍՅԱԿԻ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄԸ

Սույն թվականի մայիսի 28-ին լրացավ Սարդարապատի հերոսամարտի 80-ամյակը: Հերոսամարտ, որը հայ ժողովրդի պատմության հուղիկությունն ուր խոսք էր՝ պայքարի և արժանավայել հաղթանակի խոսք: Հերոսամարտ, որը վերածվեց համազգային ընդվզումի: Հայաստանը ոտնատակ անելու թուրքական մոլուցքի դեմ: Դարասկզբին դարձավ ահեղ կոտորած, աքսոր, սարսափ ու մահ տեսած ժողովրդի ահեղագոյ մոնչյուն՝ ի լուր ուղիշի ցավին ականջները փակած հզոր տերությունների: Սարդարապատով ևս մեկ անգամ աշխարհի երեսին Արարչագործության պարզանքը վայելելու իր իրավունքը հաստատեց և վաստակեց իր հաղաղությունը մի ողջ ժողովուրդ:

Հերոսամարտի 80-ամյակի առիթով ՀՀ կառավարական հորելացական հանձնաժողովը կազմակերպել էր մի շարք հանդիսություններ, որոնց մասնակցելու էին հրավիրվել Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Կիլիկիո Կաթողիկոսության միաբանները:

Մայիսի 28-ին, առավոտյան ժամը 10.00-ին, Մայր Աթոռի և Կիլիկիո Կաթողիկոսության միաբանները Մայր Աթոռից մեկնեցին Երևանի գերեզմանատներից մեկում ամփոփված 1918 թ. Երևանի Հայոց Ազգային հուրիդի մախազահ Արամ Սանուկյանի շիրիմին՝ իրենց հարգանքի տուրքը մատուցելու Առաջին Հանրապետության հիմնադրին: Պատվիրակության մեջ էին Մայր Աթոռի միաբաններ՝ Մայր Տաճարի լուսարարապետ Տ. Հուսիկ արքեպս. Սանթուրյանը, Ռումինիայի և Բուլղարիայի թեմի առաջնորդ Տ. Տիրայր արքեպս. Մարտիրոսյանը, ԱՄՆ-ի Արևմտյան թեմի առաջնորդ Տ. Վաչե արքեպս. Հովսեփյանը, Ֆրանսիայի առաջնորդ և Արևմտյան Եվրոպայի Հայրապետական պատվիրակ Տ. Գյուտ արքեպս. Նազաշյանը, Մայր Աթոռի դիվանապետ Տ. Ներսես արքեպս. Պողոսյանը, Վրաստանի թեմի առաջնորդ Տ. Գևորգ արքեպս. Սերայդարյանը, Տ. Արսեն արքեպս. Պերպերյանը, Տ. Գրիգորիս արքեպս. Բունիթյանը, Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Գարեգին արքեպս. Ներսիսյանը, Արմավիրի թեմի առաջնորդ Տ. Ասողիկ եպս. Արիստակեսյանը, Արցախի թեմի առաջնորդ Տ. Պարզե եպս. Մարտիրոսյանը, ԱՄՆ-ի Արևելյան թեմի առաջնորդ Տ. Խաժակ արքեպս. Պրասմյանը, Սյունիքի թեմի առաջնորդ Տ. Արրահան եպս. Սկրտչյանը, Գուգարաց թեմի առաջնորդ Տ. Սեպուհ եպս. Զուլջյանը, Արագածոտնի թեմի առաջնորդ Տ. Նավասարդ եպս. Կճոյանը, Կոտայքի թեմի առաջնորդ Տ. Առաքել եպս. Զարամյանը, Ուկրաինայի թեմի առաջնորդ Տ. Նաթան եպս. Հովհաննիսյանը, Շիրակի թեմի առաջնորդ Տ. Փառեն ծ. վրդ. Ավետիքյանը, Գևորգյան Հոգևոր ճեմարանի տեսուչ Տ. Հայկազուն ծ. վրդ. Նաջարյանը, Տ. Սիքայել ծ. վրդ. Աջապահյանը, Ս. Հոփսիսիմ վանքի վանահայր Տ. Մովսես վրդ. Մովսիսյանը, Բանակի հոգևոր խորհրդատու Տ. Վրթանես վրդ. Արրահանյանը, «Էջմիածին» ժամագրի գլխավոր խմբագիր Տ. Բագրատ արքեպս. Գալստյանը, ԶԶԻ-ի փոխտնօրեն Տ. Զարեհ արքեպս. Կաբադյանը, Տ. Արշեն արքեպս. Մանուսյանը և Կիլիկիո Կաթողիկոսության միաբաններ Թեհրանի թեմի առաջնորդ Տ. Արտակ արքեպս. Մանուկյանը, Տ. Տաթև արքեպս. Սարգիսյանը, Հայաստանում Զրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակման 1700-ամյակի տոնակատարության եկեղեցական հանձնաժողովի գործադիր վարիչ Տ. Մեսրոպ արքեպս. Աճյանը, ինչպես նաև Կիլիկյան Աթոռի Ամերիկայի և Կանադայի թեմի առաջնորդական փոխանորդ Տ. Խաժակ եպս. Հակոբյանը, Կիպրոսի թեմի Կաթողիկոսական

փոխանորդ Ս. Վարուժան եպս. Գերկեյանը, Կիրակնօրյա դպրոց-ների մարիչ-տնօրեն և Դամասկոսի թեմի Կաթողիկոսական փոխանորդ Ս. Սեպուհ եպս. Սարգիսյանը, Լիբանանի թեմի առաջնորդ Ս. Գեղամ Ժ. Վրդ. Խաչերյանը, Ցեզիրեի թեմի առաջնորդական փոխանորդ Ս. Նորայր Ժ. Վրդ. Աշրգյանը:

Գերեզմանատուն եկան նաև 33 վարչապետ պարոն Արմեն Դառեհյանը, Սահմանադրական դատարանի նախագահ պարոն Գազիկ Գարուբյունյանը, բարձրաստիճան զինվորականներ, մտավորականներ և բազմաթիվ հյուրեր արտերկրից:

Արամ Մանուկյանի շիրմին թարմ ծաղիկներ զետեղելուց հետո, Ս. Տիտայր արքեպս. Մարտիրոսյանի նախագահությամբ կատարվեց Գոգեհանգստյան արարողությունը՝ Արամ Մանուկյանի հոգու հանգստության համար: Գավարտ արարողության Արքազան հայրը մխիթարական խոսք ասաց ի լուր ներկաների, թե ամմահ են այն անձինք, ովքեր իրենց կյանքը բոլորապես ընծայում են իրենց ժողովրդին ու հայրենիքի բարգավաճմանը, ովքեր հավատով իրենք հրեզ են ընծայաբերում հայրենակերտության զոհասեղանին:

Ամուռնետե հնչեցին հայրենասիրական և ազգային երգեր: Վերջում ներկաները ուղևորվեցին դեպի 33 Պաշտպանության նախարարության Սպայի տուն, ուր զինվորական պատվով դրվեց հայդուկապետ Աղբյուր Սերոբի կնոջ՝ Սուսե մայրիկի աճյունի մաստնը: ԳՕՄ-ի նախաձեռնությամբ բերված եզիպտոսից:

Բազմաթիվ ուխտավորներ Գայաստանից և արտերկրից եկան և խոնարհվեցին մեծ հայրենասերի աճյունի առջև:

Այստեղ խոսք ասաց Ս. Մեսրոպ արքեպս. Աշճյանը: Արքազան հայրն ի մասնավորի ասաց.

«Այսօր իմ կեանքին և, վստահաբար, Ձեզմե իւրաքանչիւրի կեանքի զոքին մէջ բացառիկ զեղեցկութեամբ և խորիմաստութեամբ զեղուն էջ մը կ'արձանագրուի: Այսօր իր վերջըներ ծամբորդութիւնը կ'ընէ Սօսէ մայրիկը, և մեր աչքերուն առջև հայրենի հողին կը հասնի իր աճիւնը:

Սօսէ մայրիկը.

Ով, մեզմէ ով իր մանկութեան չէ երգած այդ սիրելի երգը.

Չայն տուաւ Սօսէն, Սերոբ քան հոս եմ,

Չինուած պատրաստուած՝ Չայնիդ կը սպասեմ

Ո՞վ էր այդ խորհրդաւոր Սօսէն...

Ու մենք մեծցանք, սորվեցանք, ճանչցանք, սիրեցինք ու պաշտեցինք այդ հայուհին, Սօսէն, հայ յեղափոխութեան այդ հրաշք հերոսուհին, որ իր կեանքի և զենքի ընկերոջ հետ միասին զոքեց մեր պատմութեան շքեղ դրուագները:

Սօսէն ծնած էր Նեմրոս սարի փեշերուն, Թեղուտ գիւղը, և մեծցած ազատ, քաջ, և 13 տարեկանին ալ իր կեանքը կապած էր իր պատանի կեանքի հերոսին՝ Սերոբին:

Այդ օրերուն իսկ Սօսէն ի յայտ կը բերէ քաջ և աննկուն հայուհիի մը կերպարը՝ երբ իր ամուսնին հետ միասին սար կը բարձրանար, կը բաժնէր Ֆիտայիի չարքաշ կեանքը, և ամէն վայրկեան աչք կ'առնէր մահը:

Այդպէս անցան տարիներ: Ատեն մը Սերոբը արտասահման մեկնեցաւ, Սօսէն ընտանիքի մոտը մնաց. Սերոբ վերադարձաւ. Սօսէ իր երեք կորիւններով՝ Յակոբը, Ազատը, Սամսոնը, շարունակեց պատրաստ ըլլալ իր ամուսնի ծային, և լեռ բարձրանալ: Պիթիսի շրջանը վտանգուեցաւ, գործի մոր ասպարէզ բացուեցաւ Սամսոյ մէջ, Սօսէն այնտեղ էր, միշտ պատրաստ, ամէն տեղ, երթալու, կռուելու ...

Ու օր մըն ալ՝ դաւաճանի ձեռքը հասաւ Սերոբին: Սերոբ առիծի

պէս կոռուեցաւ մինչև վերջ, և մեռաւ հերոսի մահով: Թշնամին անարգեց հերոսի մարմինը, գլխատեց Սերոբ փաշայի գլուխը, ցիցի վրայ դրաւ և քաղաքէ քաղաք պտրտուց առիծի անմարմին գլուխը, և յետոյ Սերոբի գլուխը քաղեցին Ելիզուզան գիւղը, մարմինն ալ, օրուան Առաջնորդ Եղիշէ Եպիսկոպոս Չիլինկիրեան քաղեց Կարմրակայ եկեղեցւոյ բակը:

Սօսէ կորսնցուցած էր ամուսին և զաւակներ, մէկ, երկու, երէքը... ոչ ոք գիտէ, և Սօսէն, իր ամուսնոյն երկու գերեզմաններուն այցելելէ յետոյ թողեց Սասունը և գնաց Վան, գնաց Հայաստանի տարբեր կողմերը, գնաց Պոլիս, գնաց Եգիպտոս, գնաց Պէրսիա, գնաց Սուրիա, ամէն տեղ գնաց ու փնտրեց իր մէկ որդին, որ, լսել էր, ճողոպրեւ էր սպանդէն և ազատեւ: Սարերուն այծեամբ մայրական փխրուն սիրտ ունէր, կաթոգին կերպով կը սիրէր իր որդիները, անոնց համար ալ իր կեանքը կուտար, բայց իր կեանքի ամբողջ ընթացքը մնաց որդիներու փնտռտուքին մէջ տուայտող հայ մօր մը կեանքը, որ սէրը հազաւ և վիշտը սրտին մահացաւ: Աղեքսանդրիոյ մէջ, Եգիպտոս, 1953-ին: Վերջին օրերուն նախազգացել էր իր մահը, և իր շուրջիներուն ըսել էր. «Սերոբը կը կանչէ ինձ իր մօտ...»:

Եւ Սոսէ մայրիկի հոգին՝ դէպի երկինք սլանալէ առաջ՝ թաւ Միջերկրականի ալիքներուն վրայով, անցաւ Կիլիկիայէն, բարձրացաւ Տարսուսեան լեռնաշղթայ, ձեն տուաւ Սերոբին, ու թաւ երկինք: Հիմա հայրենի հողին վրայ ինք, ու իր մարմնի մէկ նշխարը պիտի քաղինք Եռաբլուրի բարձունքին վրայ, Արցախի մեր նորագոյն հերոսներու գրկին մէջ: Արցախի մեր հերոսները պիտի հետ այսորիկ ապրին իր գրկին մէջ:

Այս առթիւ, երեք կետերու վրայ կ'ուզեմ կեդրոնացնել մեր մտածումը.

ա.-Գնահատանքի և օրհնութեան խօսք ուղղել մեր հայրենի կառավարութեան, որ, ընդառաջելով ԴՕՄ-ի փափաքին, ոչ միայն արտօնեց, այլև կազմակերպեց, հովանաւորեց և պետական բարձրագոյն պատիւներով այսօր հողին կը յանձնի Ելիզուզանի հերոսուհին: Իր այս խորհրդանշական քթով՝ մեր պետութիւնը յետադարձ կերպով ողջոյն կուտայ հայ յեղափոխականութեան, ողջոյն կուտայ Ազատութեան ծանապարհին նահատակուած մեր ջան ֆիդայիներուն, ողջոյն կուտայ անցեալ դարու 80-ական թուականներէն մինչև Հայաստանի առաջին Հանրապետութիւն հայրենիքի համար նահատակուած հերոսներուն, երբ անոնցմէ մէկուն Սոսէ մայրիկին աճիւնը կ'ընդունի իր գրկին մէջ: Ողջոյն Հայաստանի Հանրապետութեան, և ողջոյն հայ զինուորին:

բ.-Այսօրուան թաղման կարգը յարգանքի տուրք է հայ կնոջ հանդէպ: Որովհետև մեր այս քայլով՝ մենք մեր յարգանքը կ'ընծայենք հայուհիին հանդէպ, հայ կնոջ հանդէպ, հայ մօր հանդէպ, և կ'ըսենք որ հայ կինը իր ամուսնոյն նման, իր զաւակներուն նման քաջ էր և յանդուգն, նուիրեալ և զոհաբերեալ, որ հայ կինը՝ երկրորդ չմնաց ո'չ ոքի՝ երբ պէտք էր գէնք առնել և կոռել յանուն հաւատքի, յանուն պատիւի, յանուն հայրենիքի: Եւ Սօսէն քաջերուն մէջ քաջն էր. և թէև կային շատ հերոսուհիներ՝ մտքի տիտաններ, Ռուբինաներ, Շաքէներ, Դրզրօներ, այդ բոլորին մէջէն Սօսէ մայրիկը իրաւ գերազանցողէն խոստն սևազգեստ և լռիկ այն մայրը որ խորհրդանշեց Մայր Հայաստանը: Եւ այսօր, երբ Սօսէ մայրիկ հող պիտի իջնի Եռաբլուրի վրայ՝ այլևս այն միայն Սերոբի ընկերներուն զինակիցը չէ, միայն մեր հին ֆետայիներուն մայրիկը չէ. ան մայրիկն է նաև Արցախի հերոսամարտին զոհուած մեր նորագոյն մարտիկներուն, մեր նոր հերոսներու. բոլորին մայրն է, և բոլորին մայրութիւն պիտի ընէ Եռաբլուրին վրայ:

գ.-Եւ, վերջապէս, սիրելի հայրենակիցներ, կ'ուզեմ մտածում մը

կատարվեց աճյունասափորը հողին հանձնելու կարգ, որից հետո խոսք ասաց Սրբազան հայրը:

Այնուհետև կատարվեց զինվորական պատվո արարողակարգը, լսվեցին համազարկեր, և հանդիսավորությամբ եռագույն դրոշմ հանձնվեց Սոսե մայրիկի ազգականներին:

Վերջում աճյունասափորը հանձնվեց հողին:

Օրվա երկրորդ կեսին, մախապես հաստատված օրակարգի համաձայն, Տ. Վաչե արքեպս. Գովսեփյանի նախագահությամբ Սարգարապատի հերոսամարտում զոհված և Արմավիրի մարզի Արշալույս գյուղի Ս. Աստվածածին եկեղեցու բակի եղբայրական գերեզմանատանը թաղված Ստեփան Սլոյանի և անհայտ ռուս զինվորի հիշատակին կատարվեց Դոգեհանգստյան կարգ:

Սարգարապատ. 1998 թ., մայիսի 28

Երեկոյան ժամը 17.00-ին հորելյանական հանդիսության մասնակիցները, որոնց միացան ԳԳ նախագահի պարոն Ռոբերտ Ջոշարյանը, Ազգային ժողովի նախագահի պարոն խոսրով Գարությունյանը, բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, Գայաստանում հավատարմագրված դիվանագետներ, հյուրեր, մեկնեցին Սարգարապատի հուշահամալիր: Այստեղ առավոտից, բազմահազար հայորդիների մասնակցությամբ, տեղի էին ունենում տարբեր հանդիսություններ: Արմավիր-Սարգարապատ խաչմերուկի կամրջի հատվածում աղ ու հացով դիմավորեցին ԳԳ նախագահին, հոգևոր դասին և կառավարության անդամներին: Այնուհետև հուշահամալիրի գլխավոր հրապարակում տեղի ունեցավ զինվորական տոնահանդես՝ նվիրված 1918 թ. Մայիսյան հերոսամարտի 80-ամյա հորելյանին, որից հետո ներկաներին շնորհավորական խոսքով դիմեց Պաշտպանության նախարար պարոն Վազգեն Սարգսյանը: Ենդրեհակալական խոսք ասացին Դրաստամատ Կանայանի որդի Մարտիրոս Կանայանը, Արամ Մանուկյանի դուստր Սեդա Մանուկյանը և Դանիելբեկ Փիրումյանի թոռ Յուրա Փիրումյանը: Այնուհետև խոսքը տրվեց Արմավիրի թեմի առաջնորդ Տ. Ասողիկ եպս. Արիստակեսյանին:

Զինվորական տոնահանդեսից հետո ԳԳ նախագահը, հոգևոր դասը և կառավարության ներկայացուցիչները ծաղկեպսակներ և ծաղիկներ դրեցին Զանգակատան պատվանդանին և ուղղվեցին դեպի Դուշահամալիր-թանգարան, որտեղ տեղի ունեցավ ընդունե-

լուծյալուն ԶԶ նախագահի կողմից, որին հաջորդեց գեղարվեստական հայտագիրը:

Ուշ երեկոյան տեղի ունեցավ հրավառություն:

Այդ օրը Սարգարապատ այցելեցին և իրենց հարգանքը առ հեռոսսամատի մասնակիցները հավաստեցին հարյուր հազարավոր հայորդիներ, որոնք Սարգարապատին, Բաշ-Ապարանին ու Ղարաքիլիսային են պարտական այսօրվա Մեր Հայրենիքի և իրենց մեզ ազգային մտածելակերպի ձևավորման ու Հայոց անկախ պետականության հիմնադրման համար:

ԱՐԾԵՆ ԱՐԵՂԱ ՍԱՆՈՍՅԱՆ

Գևորգ Հարությունյան

ՀԻՆԻՐ, ՀԱՅՈՐԳԻ

Հիշի՛ր, հայորդի, փառքը անսասան, պահի՛ր քո սրտում
Նրանց, որոնց թանկ արյամբ ներկվեցին
Սարգարապատը, Բաշ-Ապարանն ու Ղարաքիլիսան.
Հիշի՛ր, որ քաջերն հինավուրց ազդի՜դ քեզ համար ընկան,
Ընկան, որ հավերժ ապրի աշխարհում ազգը մեր հայկյան,
Որ Արարատն ու Արաքսը մեր սուրբ արեո՛վ օծվեն,
Որ մեր հավատն ու լույս տաճարները չսրբապղծվեն,
Որ էջմիածնի զանգերն հարատե, քաղցր դողանջեն,
Որ մեր ցավերը իսպառ վերանան, էլ մեզ չտանջեն:
Ընկան՝ ասելով գազանաբարո ու դոռող թուրքին,
Որ չի՛ հանդուրժի լուծ ու կապանքներ մեր խրոխտ հոգին.
Ընկան հավատով, ա՛յն համոզմունքը իրենց սրտերում,
Որ լո՛կ հաղթողին այս նենգ աշխարհում բնավ չեն դատում.
Նրանք հաղթեցի՛ն, որ մե՛նք չդատվենք, չդատապարտվենք,
Նրանք հաղթեցի՛ն, որ մե՛նք, միայն մենք մեր տերը լինենք:

25.05.98